

УДК 159.923.2

І.Ю. ЧАЙКА

СТАНОВЛЕННЯ СВІТОВОЇ СПІЛЬНОТИ ЯК СОЦІОСИСТЕМНОГО УТВОРЕННЯ

Чайка Ірина Юріївна – Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, докторант кафедри управління та євроінтеграції, кандидат філософських наук

Аналізується розвиток ідеї світової спільноти в історії філософської та наукової думки. Обґрунтовується феномен світової спільноти як соціальної системи найвищого рівня організації.

Ключові слова: світова спільнота, соціальна система.

В статье анализируется развитие идеи мирового сообщества в истории философской и научной мысли. Обосновывается феномен мирового сообщества как социальной системы высшего уровня организации.

Ключевые слова: мировое сообщество, социальная система.

In the article development of idea of world association is analysed in history of philosophical and scientific thought. The phenomenon of world association is grounded as social system of higher level of organization.

Keywords: world association, social system.

© І.Ю. Чайка, 2012

Однією з основних умов соціального пізнання є наявність загальної методологічної підстави, яка дозволяє вирішувати дослідницькі завдання, не порушуючи цілісної картини світу, що складається в рамках кожної наукової парадигми.

Достатньо великий потенціал має системна методологія, яка дозволяє розглянути об'єкти природного та соціального світу як системи різного рівня складності, що знаходяться в ієрархічних відносинах.

Якщо розглядати соціальний світ, то найпростішою елементарною системою, що має біосоціальну природу, можна вважати людину, а соціальною системою найвищого організаційного рівня є суспільство, яке асоціюється із сукупністю осіб, що належать до певної держави. Проте останнім часом процеси зростання світової інтеграції на політичному, економічному, соціальному, духовному рівнях, що описуються поняттям глобалізація, призводять до становлення нової соціальної реальності, в якій термін суспільство перестає викликати однозначні конотації на кшталт «суспільство певної країни», і починає розглядатися як суспільство, наприклад, європейське, чи навіть світове, постаючи як світова спільнота. В цьому контексті постає питання: чи може світова спільнота розглядатися як світове суспільство і поставати таким чином як найвищий тип соціальної системи, що досягла граничного рівня соціальної складності.

Феномен світової спільноти розглядався в роботах Д. Белла, І. Валерстайна, К. Поппера, Дж. Сороса, О. Тоффлера, О. Неклесси, Ю. Павленка, А. Панарина, С. Пролєєва, В. Самохвалової, А. Толстоухова, О. Чумакова. Системна методологія дослідження соціального світу найбільш повно представлена в роботах І. Блауберга, Е. Юдіна, В. Садовського, А. Авер'янова, С. Морозова, І. Турова.

Втім проблема світової спільноти як системи не розглядається. Саме тому запропонована для дослідження тема є актуальною.

Метою статті є соціально-філософський аналіз

феномена світової спільноти в контексті системної методології.

Формування філософських та наукових концепцій, в яких відбувається рефлексія проблеми єдності людства, започатковується в рамках давньосхідної філософії. Зокрема, на природну єдність людей, об'єднаних різними звичаями та традиціями, вказував Конфуцій: «Природа кожного з іншим зближує, звичка одного від іншого віддаляє». Вже на цьому етапі відбувається усвідомлення того, що всезагальна спільність людства може бути усвідомлена переважно через базові генетичні підстави, та практично виявляється нездійсненою через особливості суспільної організації, яка визначає протиставлення різних групових соціальних суб'єктів один одному.

Християнська філософська традиція акцентує увагу на духовній єдності, що поєднує в Христі всіх вірних. Про це свідчить і відомий вислів Ісуса Христа про те, «щоб були всі одно», і більш пізні коментарі Біблії, що належать Августину Аврелію, який зазначав: «Але сказано так для того, щоб під усіма ми розуміли весь рід людський; весь рід людський із усіма мовами, із усіма звичаями, ... з безмежним розмаїттям знань і бажань, із усіма відмінностями, які тільки є у людей» [2, 60].

Й.-Г. Гердер основною одиницею філософського аналізу людства вважав суспільство, а не окремого індивіда. На його думку, результатом суспільної взаємодії є культура, яка забезпечує нерозривний міжпоколінний зв'язок. Розвиток культури стає можливим завдяки спільній мові, якою людина оволодіває в процесі взаємодії з іншими. Гердер вважав, що «жоден з нас не став людиною сам по собі, власними зусиллями» [5, 229].

Проблема перспектив розвитку людства була розглянута у роботах І. Канта, який в якості інтегративного фактора розглядав всевітню праву державу, всі громадяни якої набувають свобод, які обмежені лише свободами інших осіб [8, 266]. Отже, І. Кант у певному сенсі передбачав ті тенденції політичної інтеграції, які проявляються в епоху

глобалізації. Подібно до Канта основоположник позитивізму О. Конт в якості бажаного майбутнього людського роду розглядав людство, як всевітню батьківщину, покликану «об'єднати ... всіх мешканців планети» [9, 173].

Автор концепції осьового часу К. Ясперс акцентує увагу на тому, що очевидні факти, які нібито вказують на наявність спільної долі людства, такі як єдність людської природи, універсальність, прогрес, єдність у просторі і часі, особливі типи єдності (спільний світ життєвих форм, інститутів, уявлень, вірувань), насправді є умовами, що здатні забезпечити єдність як мету. «Може бути, єдність історії виникає тому, що люди здатні порозумітися в ідеї єдиного, в єдиній істині, у світі духу» [14, 262]. Таким чином, можливість єдності людства, на думку Ясперса, існує лише потенційно, а підставою її виступає подекуди неусвідомлена духовна єдність.

Християнська концепція людства як єдності отримала розвиток у роботах представників російського космізму. Зокрема, В. Соловйов зазначав органічну єдність людського роду, говорячи про об'єднання його у майбутньому в Боголюдстві, яке представляє собою органічну цілісність, живі органи якої складають різні нації, а «жоден народ не може жити в собі, через себе і для себе» [12, 220].

Серед великої кількості ідей, розроблених видатним природодослідником і натуралістом В.І.Вернадським, однією з найбільш цінних у плані філософського аналізу є ідея трансформації біосфери в ноосферу і тісно пов'язана з нею проблема особливостей розвитку суспільства, як соціального утворення. «Людство, взяте в цілому, стає потужною геологічною силою. І перед ним, його думкою і працею, постає питання про перетворення біосфери в інтересах вільно мислячого людства, як цілісності. Цей новий стан біосфери і є «ноосфера» [4, 19].

Таким чином, переважна частина дослідників проблеми єдності людського роду в історії філософської думки, акцентувала увагу на базових підставах, які визначають потенційну здатність людства до утворення цілісної суспільної системи, не пов'язаної із факторами етнічної чи державної інтеграції. В якості таких підстав розглядаються в основному духовність чи знання.

Тобто на до-новітньому етапі дослідження проблем світового співтовариства останнє розглядалося скоріше як проект, що має бути зреалізований у майбутньому, і буде характеризуватися створенням не повноцінного суспільства, що мало б спільну політичну систему, соціальну організацію, економіку, а лише певним чином організоване спільне духовне життя, сукупність сумісно використовуваних знань, так би мовити «інфосферу».

Сучасні дослідники проблем світового співтовариства пов'язують його існування із явищами, породженими глобалізацією. Зокрема, У. Бек у праці «Що таке глобалізація?» пише, що «ми давно вже живемо в світовому суспільстві» [3, 25]. Він запроваджує поняття «світове суспільство», виникнення якого пов'язує з процесами глобалізації та глобалістичністю. Причому, коли йдеться про глобалізацію, то під цим явищем необхідно розуміти процес, а

термін «глобалістичність» фіксує увагу на стані, який виражає результат утворення світової спільноти і життя людей у світовому співтоваристві.

У руслі глобалістичної парадигми український науковець Л. Ороховська пропонує власне визначення світової спільноти, як глобального співтовариства людей на Землі, яке склалось історично, територіальної організації людства в масштабі всієї планети, сформованої на наднаціональній основі в єдності просторово-часових характеристик. Поняття «світова спільнота» передбачає єдність у розмаїтті традицій, звичаїв, етнопонаціональних культур народів планети, які в епоху глобалізації усвідомлюють себе єдиною взаємопов'язаною цілісністю. У контексті діалектичного взаємозв'язку «людство» – «світова спільнота» відбувається трансформація всієї системи суспільних цінностей, формується інше ставлення до існуючих принципів і норм спілкування. Л. Ороховська вважає, що світовою спільнотою можна назвати людство тільки на етапі глобалізації, коли різні етнопонаціональні групи усвідомлюють свою єдність та взаємозалежність, світову спільноту можна розуміти як єдиний планетарний соціум, заснований на спільності історичної долі, інтересів та мети, а також відповідальний за забезпечення коеволюції людини та природи [11, 72–76].

Проте такий погляд є дещо занадто оптимістичним, оскільки сучасні процеси світової інтеграції мають і інший аспект. Формування світової спільноти як системи мало б ґрунтуватися на збереженні національних суспільств як її елементів, проте це не завжди можливо.

Японський історик Ш. Іто вважає, що глобальні трансформації сучасності дають імпульс запозиченню культурного досвіду з джерел перетворень. Цей досвід впливає на стиль культури локальних цивілізацій. Результатом взаємодії глобального та локального є культурні біфуркації. В країнах, що інтегруються до світової цивілізації або прагнуть цього, формується новий тип самосвідомості. Його особливостями є те, що виникає ототожнення себе не стільки з національною традицією, скільки з традицією перетворень, що забезпечують підвищення статусу країни, з тими рисами національної культури, які дозволяють здійснити необхідні запозичення і культурний синтез [7, 128]. Проте подібне запозичення може приводити й до розмивання національних цінностей, руйнування старої ідентичності, без утворення нової.

Якщо розглянути проблеми економічної взаємодії, то актуалізуються такі особливості функціонування економік країн, що активно інтегруються до глобалізованого економічного простору: «Зниження ефективності державного регулювання інтенсифікувало тенденції до децентралізації, і суверенітет держав страждає не тільки від розширення прерогатив наднаціональних, наддержавних організацій, а й від посилення окремих регіонів» [1, 4]. Тенденції до подібної економічної регіоналізації завжди підкріплюються гаслами щодо небажання підтримувати слабші в економічному відношенні регіони. Деякі автори, зокрема Н. Покровський [6, 36], вважають такі процеси об'єктивною тенден-

цією глобалізації, що описується поняттям мережевої структури. Мається на увазі, що у сучасному світі вертикальні ієрархічні зв'язки всередині окремої держави все більше витісняються горизонтальними зв'язками, що поєднують схожі соціальні групи у різних країнах і утворюють своєрідну мережу. Таким чином, відбувається переорієнтація окремих компонентів соціальної системи на зовнішню взаємодію. Виникає опозиція «ми-чужі» у відносинах між представниками окремих регіонів, яка пов'язана з послабленням системної пам'яті. Проте деякі настанови, що містяться у системній пам'яті, орієнтують членів суспільства на сприйняття партнерів по взаємодії, як таких, що сприяють досягненню спільної мети у будь-яких суспільних сферах чи якійсь окремій (скажімо, лише соціальній чи духовній).

Існує і точка зору, згідно з якою глобалізація сприяє утворенню космополітичної демократії. Зокрема, Д. Хельд вважає, що у світовому демократичному співтоваристві демократичні інститути і практики піднімаються на транснаціональний рівень і одночасно вийдуть, минаючи національну державу, на рівень субнаціональний, утворюючи, тим самим, «горизонтально-вертикальну» мережу демократичних взаємодій [6, 39]. Але можливість глобальної демократії в значній мірі визначається наявністю глобального громадянського суспільства, як дійового інструмента контролю за діяльністю подібної, хай і демократичної, але все ж глобальної держави. Сумніви виникають і щодо можливості «мережевої демократії». Сам мережевий принцип передбачає наявність рівності, однопорядковості всіх вузлів мережі. Проте координація діяльності великих соціальних утворень, які являють собою не лише держави, а й субнаціональні утворення, передбачає наявність впливового центру. Тобто, по суті, відбувається повернення до традиційної системи міжнародних відносин, учасниками якої є впливові актори, які зберезуть свій вплив, навіть поставши у вигляді сукупності своїх регіональних складових, і менш значущі дійові особи, яких подібне «подрібнення» лише послабить.

Отже, чи може світова спільнота на сучасному етапі розглядатися як соціальна система і якими є її перспективи.

Звертаючись до основних положень загальної теорії систем проаналізуємо феномен сучасної світової спільноти. Л. Берталанфі визначив систему, як комплекс елементів, що знаходяться у взаємодії. Таке визначення за А. Холлом та Р. Фейджіном не охоплює всіх систем. Вони змінили поняття «взаємодії» на поняття «відношення» та визначили систему, як «множинність об'єктів разом з відносинами між об'єктами та їхніми атрибутами» [15, 18]. На думку У. Росс Ешбі визначення системи міститься в виділенні частки з цілого. Тому він підкреслював, що система – це множинність змінних [13, 155].

У рамках цієї теорії були виділені такі основні принципи [10, 16]:

1. Необхідною умовою процесів системної організації та створення систем є наявність елементів,

що мають властивості, які дозволяють їм вступати у взаємодію один з одним за певних умов.

На нашу думку, в якості елементів світового співтовариства можна розглядати суспільства як цілісні системи та їхні окремі компоненти, що на рівні політичної підсистеми постають як адміністративно-територіальні одиниці – регіони.

2. Властивості систем відрізняються від властивостей елементів, що вступають до взаємодії, та не виводяться з них, але визначаються (детермінуються) ними.

Світове співтовариство дійсно являє собою унікальне об'єднання, яке не має політичного статусу, проте функціонування його врегульоване міжнародним правом, здійснюється міжнародна економічна взаємодія, міжкультурний обмін (у крайніх формах набуваючи вигляд вестернізації, асиміляції), що породжує нову якість взаємодії. Разом з тим кристалізуються і певні системні компоненти, що постають у формі впливових політичних та економічних організацій, що мають статус міжнародних: зокрема. ООН, НАТО, МВФ, Світовий Банк, тощо.

3. Система може справляти зворотний вплив на властивості елементів, що її складають, змінюючи їх у певному напрямку.

Сучасні суспільства відчувають цей вплив. Змінюється, перш за все, стан суспільної свідомості. Члени суспільств перестають відчувати однозначну ідентичність із своєю групою, поступово набуваючи нової, наприклад європейської ідентичності. На інституційному рівні можна стверджувати, що міжнародні політичні та економічні організації впливають на функціонування всіх підсистем країн-учасниць.

4. Поява нових властивостей (як здібностей до взаємодії) дозволяє передбачити можливість утворення систем більш високого рівня організації, для яких системи попереднього рівня організації є необхідними носіями якості.

На сьогодні можна говорити, що світова спільнота-граничний рівень у розвитку соціальних систем.

Одна з основних якісних ознак соціальної системи – це здатність ставити та досягати цілі. Формулювання цієї ознаки дозволяє прийняти наступне визначення: соціальна система – це сукупність взаємопов'язаних та взаємодіючих між собою елементів, процеси функціонування яких спрямовані на досягнення спільної мети [10, 17]. В сучасній світовій спільноті спільні цілі не сформовані. Про це очевидно свідчить і існування декількох «центрів сили» на сучасній міжнародній політичній арені (наприклад США, ЄС, Китай), кожен з яких претендує на роль провідного політичного актора і демонструє прагнення до реалізації власних сценаріїв майбутнього розвитку світової спільноти. Ці сценарії однак не спрямовані на створення рівних умов для всіх складових світового співтовариства, хоча й ґрунтуються на загальних об'єднувальних ідеях на кшталт створення демократичних політичних систем у всіх державах світу, яку активно використовують США, втім не приховуючи й більш нагальних цілей підтримки економічної могутності власної держави.

Визначальною для соціальних систем є властивість цілісності, яка передбачає, що значимість внутрішньосистемної взаємодії елементів та компонентів системи є вищою, ніж зовнішньої. У світовій спільноті компоненти сприймають свою цілісність як більш значиму. На сучасній політичній карті існує, наприклад, Європейський Союз, що з 2011 р. отримав правосуб'єктність, і тому може розглядатися як один із провідників світового суспільства, втім економічна криза кінця 2000-х рр. продемонструвала відсутність справжньої цілісності ЄС. Зокрема, представники влади фінансово благополучних країн ЄС заявили про необхідність обмежити права національних урядів країн-аутсайдерів у сфері планування бюджетів та навіть відлучити їхніх представників від участі в роботі керівних органів Євросоюзу.

Отже, сучасна світова спільнота за деякими озна-

ками може розглядатися як соціальна система. Однак основною проблемою з якою людство стикається на шляху до справжньої єдності є відсутність єдиної мети, проекту спільного майбутнього, який репрезентував би компроміс між, іноді діаметрально протилежними, інтересами світових суб'єктів. У цьому контексті принагідно згадуються філософські концепції світової спільноти, в яких остання поставала як єдність, що ґрунтується на підставі спільних духовних цінностей та знань. Саме тому на сучасному етапі світова спільнота – соціальна система найвищого рівня організації, що знаходиться в стані становлення. Подібний стан означає, що система ще не набула цілісності, її елементи орієнтовані на внутрішнє функціонування чи локальні взаємодії, не сформульована загальна мета системи, що розділялася б усіма її компонентами та елементами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Блавацький С. Дилема глобалізації та державного суверенітету / С. Блавацький // Дзеркало тижня. – 2002. – № 1. – 12 січня. – С. 4.
2. Блаженный Августин. Энхиридион Лаврентию о вере, надежде и любви / Августин Блаженный // Блаженный Августин. Творения. – СПб. : Алетей, К. : УЦИМ-Пресс, 1998. – Т. 2: Теологические трактаты ; [Еремеев С. И. (сост. и подг. текста)]. – 1998. – С. 5-76.
3. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / У. Бек ; [пер. с нем. А. Григорьева, В. Седельника, общ. ред и послесл. А. Филиппова]. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
4. Вернадский В. И. Размышления натуралиста. Научная мысль как планетное явление / В. И. Вернадский. – М. : «Наука», 1977. – . – кн. II. – 1977. – 192с.
5. Гердер И. Г. Идеи к философии истории человечества / Иоганн Готфрид Гердер ; [пер. и прим. А. В. Михайлова]. – М. : Наука, 1977. – 705 с.
6. Глобализация. Модернизация. Россия: Круглый стол // Полис. – 2003. – № 2. – С. 34–52.
7. Ионов И. Н. Теория цивилизации на рубеже XXI века / И. Н. Ионов // Общественные науки и современность. – 1999. – № 2. – С. 127–139.
8. Кант И. К вечному миру / И. Кант // Кант И. Сочинения. В шести томах ; пер. с нем. Б. А. Фохта. – М. : Мысль, 1966. – . – Т. 6. – 1966. – С. 257–311.
9. Ковалевский М. М. Социология / М. М. Ковалевский // Ковалевский М. М. Сочинения: в 2 т. ; отв. ред. А. О. Бороноев. – СПб. : Алетей, 1997. – . – Т. 1. – 1997. – 287 с.
10. Морозов Е. И. Теория социальных систем / Е. И. Морозов // Вестник Московского университета. Серия 18 «Социология и политология». – 1996. – № 2. – С. 14–24.
11. Ороховська Л. А. Світова спільнота : методологічний аналіз поняття / Л. А. Ороховська // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – 2009. – №1 (9). – С. 72–76.
12. Соловьев В. С. Русская идея / В. С. Соловьев // Соловьев В. С. Сочинения в двух томах. – М. : Мысль, 1988. – . – Т. 2. – 1988. – С. 219–246.
13. Туров И. С. Общество как социальная система / И. С. Туров // Социально-политический журнал. – 1994. – № 7–8. – С. 155–158.
14. Ясперс К. Истоки истории и ее цель / К. Ясперс // Ясперс К. Смысл и назначение истории ; пер. с нем. – М. : Политиздат, 1991. – С. 28–286.
15. Hall A. D. Definition of System / A. D. Hall, R. E. Fagen // General Systems. – 1956. – Vol. I. – P. 18–28.